



Marta Davouze
ZRCADLENÍ

MLADÁ FRONTA

Marta Davouze
ZRCADLENÍ

MLADÁ FRONTA

Text © Marta Davouze, 2014

Cover illustration © Jánuš Kubíček, heirs, 2014

Illustrations © Pure Beauty, 2014

Epilogue © Jefim Fištejn, 2014

Drahému Ivanu Vyskočilovi,
mému vzácnému příteli

POST BELLUM

Ze zpětného pohledu mi porevoluční kvas v devadesátých letech minulého století připomíná zmatek v duši adolescenta, jenž dosáhl věku plnoletosti. Bylo mnoho těch, kteří si nepřipouštěli, že pojmy svoboda a demokracie jaksí samozřejmě obsahují i plné převzetí vlastní odpovědnosti, a začli si užívat jak utržení ze řetězu. Na Staroměstském náměstí, kde jsem tenkrát pracovala, se leckdy zdálo, že někdo vypustil do ulic nebezpečné chovance psychiatrické kliniky.

Pod orlojem celý den pěli Peruánci dokola „I'd rather be the hammer than a nail“, opodál excelovala cimbálová kapela s písní „Když jsem šel z Hradiště a z požehnání“, pod mými okny hrála paní Müllerová na bombardon a Švejk, doprovázejí ji na harmoniku, zpíval „Na Pankráci, na malym vršíčku“. Mezi zděšenými turisty se prodírali podomní obchodníci s frkačkami vyluzujícími slepičí kdákání.

Když mi Jarda Veis, tehdejší šéfredaktor Lidových novin, otiskl fejeton *Historka o jedné hysterce*, začali se na mne houfně obracet obyvatelé okolních domů. Chtěli, abych sepsala petici pro helsinský výbor lidských práv. Že v rámusu, který neustával ani v noci, se nedá žít, že svoboda jednoho je teror pro druhého. Já však věřila, že máme orgány k tomu určené a nemusíme to hnát až do Helsink. A tak dlouho jsem obtěžovala odbor kultury, odbor životního prostředí a odbor živnostenský na Praze 1, až se jednoho rána na Staroměstském rynku rozhostil klid a řád. Slepice kamsi odletěly a kapely hrály každá zvlášť, na vyhrazených místech a jen do policejní hodiny.

Typický pro tuto počáteční postkomunistickou etapu byl také poměrně rychlý zánik tradičních „hrabalovských“ míst setkávání, oněch opěrných bodů, které i ve velkoměstě dávají člověku pocit, že někam patří, že odněkud je, že má kam zajít s jistotou, že tam narazí na pár známých. Od té doby vznikla taková místa znovu, jen jiná a jinde, ale tehdy se zdálo, že pro lidi, jako byl Sád'a, není kam se vrátit. Byli ztraceni, do světa pizzerií, erotických klubů, heren a prodejen skla nepatřili.

Netýkalo se to jen automatů a hospůdek, ale také tradičních obchodů, jako bylo Štorchovo knihkupectví, Heinzovo hodinářství nebo Mostecká pekárna, a především malých divadel. Mizela místa jako Chmelnice nebo Futurum, ty životodárné zdroje odvahy k přežití ubýjícího marasmu, v němž nám bylo do té doby setrvávat...

Jedenáct let jsem pracovala jako ředitelka a potom jako poradkyně Centra Franze Kafky v Praze. Konaly se tu literární večery a panelové diskuse, výstavy komunisty proskribovaných umělců, bylo tu vydáno několik desítek cenných knih.

Připadá mi jako zázrak, že se nám podařilo realizovat projekt na pomník Franzi Kafkovi, který stojí příznačně mezi synagogou a kostelem Sv. Ducha a co do počtu turistů konkuruje orloji a Karlovu mostu, že se nám podařilo poprvé vydat všech dvaadvacet svazků díla Karla Poláčka a poprvé česky vydat úplné spisy Franze Kafky, když povázím systém financování této nonprofítní instituce. Honosně se tomu říká fund raising, méně honosně pak žebrání u bank a jiných sponzorů.

Bylo to opravdu hodně práce a hodně „žebrání“. Nejednou jsem záviděla kolegyni Mileně Masákové, která s týmem textologů řešila, zda psát „v ofsajdu“ nebo „v offsidu“, zatímco já, oděna do svátečních šatů, v klobouku a lodičkách klopýtala plna úzkosti na schůzku s ředitelem Komerční banky.

Nebylo kdy sledovat do detailu politické dění, natož je komentovat v tisku, psala jsem jen zřídka a spíše na literární nebo komunální

témata. Co se týče politického vývoje, udivovalo mě jediné: že u nás stále existuje komunistická strana. Že ji k moci nastoupivší garnitura disidentů prostě a jednoduše nezakázala, když k tomu měla tak znamenitou příležitost.

Teprve později, někdy v roce 2009, jsem si uvědomila, že všechno je jinak, a že to bylo jinak od samého počátku...

UŽ MLČÍM...

Pořád poslouchám, že nejvíc řečí teď mají ti, kteří celých dvacet let mlčeli. Říká to už i pan prezident.* Bylo by jistě krásné, kdybychom byli všichni podepsali Chartu 77 – sice již jako pouzí druhosignatáři, to se tolik nepočítá, ale aspoň něco – a pracovali v kotelnách nebo emigrovali. Nebylo by nikoho, kdo by vydával knížky, a vyšlo za tu dobu dobrých knih hodně, ne že ne, nebylo by nikoho, kdo by hrál divadlo, kdo by uspořádal večer poezie a připomněl lidem existenci básníků, kteří nesměli být v učebnicích, nebylo by nikoho, kdo by učil děti zpívat a hrát na housličky. Zato by všude bylo vedro k udušení, jak bychom s chutí usilovnou topili v kotelnách. Ve strukturách, oblečení do plavek v tom hicu, by pracovali pouze komunisté. Jen oni by rozhodovali o tom, která knížka vyjde a která ne, o tom, co se děti dovědí ve škole, o tom, který ideově nezávadný kus se bude dávat v divadle.

Tak by to zřejmě bylo v pořádku, a tak to mělo být. Nechápu sice, jak bychom ze svých kotelnických pozic dokázali udržet při životě semínko kulturní a mravní kontinuity, aby vzklíčilo a vyrostlo do květu listopadové revoluce, ale nejspíš je to tím, že nemám dost představitosti.

* Mínen Václav Havel, československý prezident 1989–1992, český prezident 1993–2003.

Tak jsme tedy mlčeli jak berani. Jsme banda zavrženíhodných lumpů, zbabělců a kolaborantů. Zatímco oni..., panebože, už zase jsou oni a my. Enkláva vyvolenců a pěšáci bez šlechtického titulu. Kdo nepodepsal Chartu, nezávisle na tom, jaké důvody ho k tomu vedly a jak oněch dvacet let prožil, nestojí za fajfku tabáku. Kdo podepsal, nezávisle na tom, z jakých omylů a hříchů své minulosti se tím očišťoval, je předurčen hlásat slovo Boží.

Moc málo to připomíná demokracii. Bolestně to však připomíná něco jiného... Už mlčím. Když jsem to vydržela dvaadvacet let, mám v tom přece takovou praxi, že mi to nemůže dělat potíže. Ostatně je tu ještě jedna šance: stát se „jejich“ kamarádkou od piva. Vetřít se do „jejich“ přízně. Koupit si odpustky a usilovat o členství v klanu.

Problém je, že právě v tom má našinec praxi tak chabou. To přestavboví komunisté jsou jinší pašáci. Těm se daří ohromně. Není divu. Umění zalíbit se establishmentu, jakémukoli establishmentu, mají v krvi. A tak si spolu docela rozumějí: starokomunisté, mladokomunisté, neokomunisté, eurokomunisté i kryptokomunisté s bývalými komunisty, pozdějšími chartisty, všichni jak jeden muž po zuby v sametu. Už mlčím. A jinak..., jinak jsem hrozně ráda, že už nemáme tu totalitu, na mou duši.

/1990/

HISTORKA O JEDNÉ HYSTERCE

Řvali dobrou čtvrt hodinu, než jsem si uvědomila, že čtu několikáté jednu větu a nevím, o čem je, a že se třesu na celém těle. Pod okny, podoben Hitlerovi z drastického válečného dokumentu, řval nějaký Orientálec anglicky a jeho společník to přeřvával do češtiny pro skupinu posluchačů, nejspíš hluchých jak poleno, protože postávali pár metrů od pódia. Utekla jsem nejprve na chodbu, pak na záchod. Potřebovala jsem text dokončit. Záchod, na který jsem tolik spoléhala, zklamal na celé čáře: randál, který ti dva tropili (mezitím jsem pochopila, že jde o nějakého kazatele s tlumočníkem, ale to je nám tady na Staroměstském v tom dennodenním psychickém teroru už tak nějak jedno – oč jde), záhadně přese zdi, střechy a dvory rezonoval nejvíc právě na záchodě.

Úplně klidně jsem se vrátila do kanceláře, otevřela šuple, vzala dlouhé kancelářské nůžky, zamkla a vykročila přestříhnout dráty. Připadalo mi to tak samozřejmé jako jít s kabátem do čistírny. Náhlý záchvěv jasné mysli (nebo snad hlas Boží?) mi řekl: ani nevíš, které dráty jsou ty pravé, co vedou k reprobédnám, a taky by ti ta elektrika mohla ublížit. Zajímavé bylo, že toto vnuknutí nikterak nezměnilo rytmus mé chůze přes volné prostranství mezi jevištěm a hledištěm. S hrotem nůžek k nebi zdviženým jsem vystoupila po schodech na pódiu a obrátila se na ty dva u mikrofonu:

„Prosím vás, vy jste křesťané? Jestli ano, tak tu aparaturu ztlumte, protože co tu provádíte, je nekřesťanské.“

Chvilí trvalo – těm dole i těm vedle mě – než jim došlo, že nepatřím k programu a že se děje něco nepatřičného. Pak vypukla kratší vícejazyčná potyčka, během níž jsem – prý, ale namouduši bezděčně – prohlásila:

„Beztak jste podvodníci.“

Konečně se zmátořili pořadatelé. Šli po mně obezřetně. Vždyť jsem měla ty nůžky. Opatrně, jako na smrt chorou mě svedli ze schodů a tam – z dohledu nábožensky rozteskněného diváctva – se do mě teprve dali.

Příběh měl ještě mnohé peripetie, například že kazatel po mně vrhl pohled, pod nímž v oázách schnou stromy a dobytek na místě chcípá. Nebo že za mnou přibíhali méně věřící a ptali se:

„Pani, víte jistě, že je to podvodník?“

Jeden z pořadatelů mi hrozil, že dojde pro policii. Když jsem tuto myšlenku nadšeně přivítala, uložil asi dvanáctiletému chlapci:

„Počkej mi tady u pani, jo?“

Jako bych byla nějaký kufr.

... Opravdu to nakonec ztlumili. Nějaké ponětí o křesťanství měli. Ale co přijde zítra? Kdo bude zítra tyranizovat obyvatele Staroměstského náměstí? Ten chlapeček, co mě hlídal, mi vyprávěl, že vůbec není z „tohodle“ města. On ani nevěděl, že to město se jmenuje Praha! Přivezli je autobusem. Odněkud. Povolení měli. Na tuhle arénu...

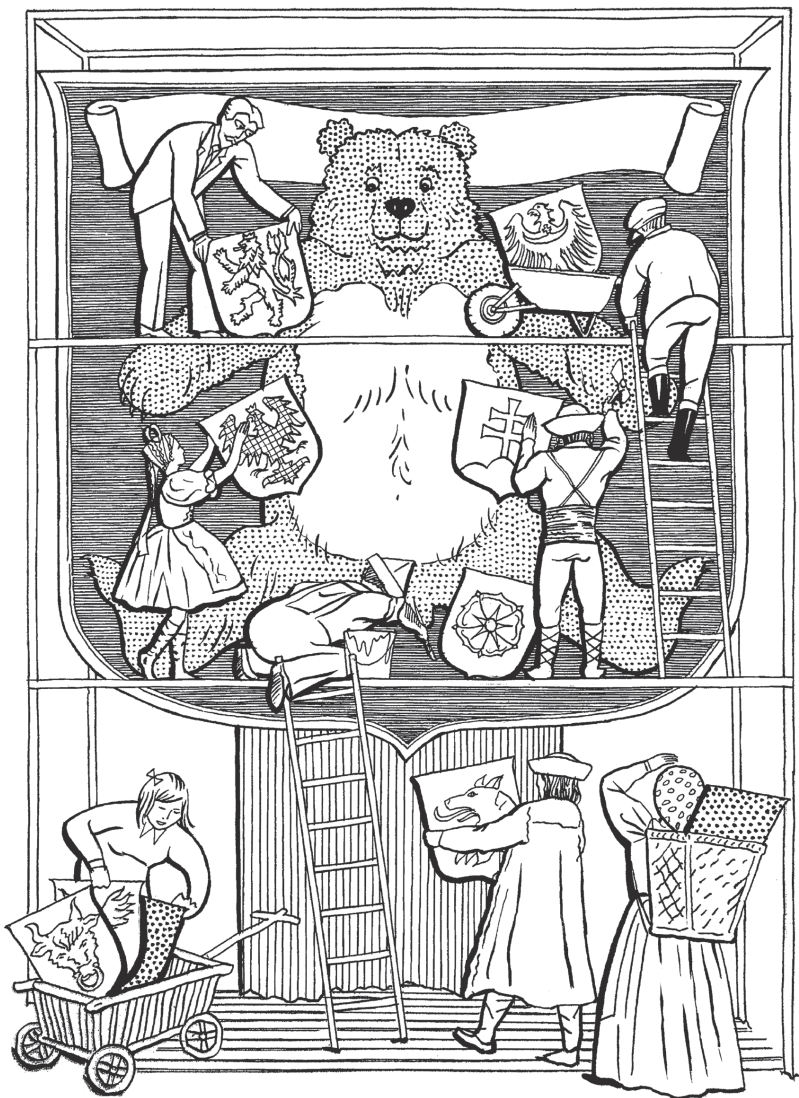
VRAŤTE MI MÉHO CÍSAŘE!

Člověk příliš dlouho žízní v poušti, kde naděje na doušek je mizivější než naděje na zlatý poklad, se nedokáže napít zvolna a s požitkářským rozmyslem, jestliže před něj někdo najednou postaví džbán pramenité vody. Popadne džbán, lačně jej zvrátí o dolní čelist a vůbec nedbá, že požehnaná tekutina chlístá do všech stran a přichází vniveč.

Podobně tomu je s každou lidskou potřebou, se vším, co bylo bytostně postrádáno a náhle může být ukojeno.

Po létech mlčení mluvíme jeden přes druhého. Po létech nadvlády jediného názoru cítíme nutkání vyslovovat se nahlas ke všemu, a tak se tu rojí názorů tisíce. Moudrých i hloupých, poctivě míněných i vypočítavých, rozšafných i vzteklých. Po létech klauzury života v soukromí do nás vjela přímo histriónská záliba ve sdružování: nestačí nám totiž být členy určitého společenství, musíme tam mít hlavní slovo. Doba, kdy každý bude mít svou vlastní stranu, spolek, klub, obec, sdružení, společnost či svaz, kdy každý bude moci být něčeho předsedou, tajemníkem nebo aspoň jednatelem, je na dohled.

Budiž. Však ono se to vystříbří. Závažnější je, že každý chce mít také svůj vlastní stát. Čekám, kdy se ozvou Chodové a budou požadovat, aby jejich výsostný erb svobodného lidu podřízeného jen panovníkovi byl pojat do státního znaku. Možná by se našly zbytky Lužických Srbů, Rusínů a Zakarpatských



Ukrajinců. V tom případě se přimlouvám, aby uprostřed našeho znaku – určitě by se to ještě nějak směstnalo – byl medvěd: jednak přirozeně vévodí objemem a silou všem orlicím, lvům i kopečkům, jednak by se to líbilo dětem.

Divím se, že se dosud nepřihlásil nějaký historik a nevyrukoval s tím, že bychom měli navázat raději na Sámovu říši než na Velkou Moravu, protože existovala dřív, a pokud jde o určení jejích hranic, jejího hlavního města i reálné odezvy jejích kulturních východisek v tradici následujících staletí, na tom nebyla o nic hůř. Já vím, zvěrozvěstové, jak jsme v obecné škole říkali, protože zvěrozvěstové jsme nevěděli, co je. Zvěrozvěstové za Sáma asi nebyli. A protože učení Konstantina a Metoděje přečkalo, jak víme, v národním povědomí nejen rozkol synů Svatoplukových, ale i všechna další protiventství, takže se na Moravě dodnes hovoří staroslověnsky a píše hlaholicí, nemá chudák Sámó šanci.

Inu, není nad kulturní kořeny. Zajímalo by mě, kolik oprávněných Moraváků, schopných doložit příslušnost k svému národu dál než o jedno koleno zpět, na Moravě žije, když všichni Moraváci, které znám, bydlí v Praze. Věřte si nebo ne, ale z každého člověka, s nímž se seznámím, se posléze vyklube Moravák. Takže kdo se to tam hrdlí státoprávně? Vsadím se, že Češi, co se tam odstěhovali. To by jim bylo podobné. Nebo čím je to dílo? Modrého Edwarda, odvětil Velký detektiv. Páté kolony, které nejde pod fousy, že jsme proti očekávání zdvihli hlavy, a chce mezi nás vnést zmatek a svár. Nebo že by v tom měl prsty americký zázrak Slušovice? Markrabství jim není dost dobré, když chtějí ze své vsi doplout až do moře? Kdo ví.

Tuhle jsem zase kdesi četla názor kanadského krajana Vincenta Ďuroviče, který mimo jiné navrhuje, abychom se jmenovali Česko-Slovensko. S nároky moravských vlastenců

se nepárá. Navíc nedbá sémantiky. Co je to Česko? Pejorativní slovo, jímž jsme po léta vyjadřovali nejhlubší pohrdání vůči marasmu v naší vlasti. Tak tedy Čechy, pane Ďuroviči, tudíž Čechy-Morava-Slovensko, tak je to správné, demokratické a vystihující (nepočítám-li Chody). A do znaku všechny symboly, jež se kdy kmitly dějinami naší státnosti. Kromě srpů a kladiv. To si vyprošujeme a na tom se shodujeme, protože víme, že v jednotě je síla.

Moji předkové z matčiny strany byli čeští chalupníci, z otcovy vojvodové poznaňští. Předkové mého muže byli z matčiny strany napůl Rusové, z otcovy strany polští Židé z moravského pohraničí. Lámu si hlavu, k jakému národu by se měli hlásit naši synové, a zároveň se mi vkrádá na mysl nostalgie hlavního hrdiny Rothovy Kapucínské krypty. Vraťte mi mého císaře! Kam se teď poděju já, já Trotta?

Ne, to není volání po monarchii, kdy hlava státu oslovovala všechny jednoduše a sakumprásk – mým národům. Spíš po spříznění duchovním prostorem a po toleranci jednoho národa k druhému a desátému, bylo jich tolik, že jim nic jiného nezbyvalo. V kavárně Union se hádali Srbové s Moraváky, pražskými Němci a haličskými Židy. Ne o znak. O filozofii. O moderní umělecké směry. Platil, kdo byl zrovna při penězích. Snad že šlo víc o vůli k hledání řádu, která přesahuje lidskou malost a ješitnost.*

/1991/

* Článek se týká bouřlivých sporů o podobu státního znaku v devadesátých letech.

DANCING MATHILDA

Visela jsem panu primátorovi* na rtech. Četl nové názvy pražských ulic, nábřeží a náměstí se smíchem, jako by vyprávěl anekdotu, také proč by měl brečet, když se Praha těch názvů, které byly k pláči, konečně zbavuje. Pak dočetl, a já si připadala jak Anton Špelec ostrostřelec, na něhož se právě nedostala medaile. Dvakrát příjemný pocit to tedy není: čekáte, zálibně si uhlazujete parádní uniformu, už už to musí přijít a... nic. Na Náměstí Sovětských tankistů** se nedostalo. Že by zapoměli? Že by přehlédli? Jeden název mezi mnoha lze přehlédnout snadno, ale copak je přehlédnutelné ono militantní monstrum, které ční na bytelném piedestalu ve výšce několika metrů? Každý, kdo se chce dostat z Malé Strany na Smíchov, musí kolem něj projít, a tedy je i uvidět. Schválně vystupuji z tramvaje už ve Vítězné (dříve Chotkově a ještě dříve Řetězové) ulici a nosím tašky skoro celou stanicí pěšky, jen abych se tomuto oltáři války a smrti vyhnula. Jaksi nesnáším, když na mě pro nic za nic míří hlaveň tankového děla. Možná i pan primátor z podobných důvodů chodí jinudy, a proto zapomněl. Vždyť – sejde z očí, sejde z mysli.

Na druhou stranu se na Smíchově můžeme pyšnit rariitou: zatímco všude jinde si milenci špitají sladká slova pod

* Míneň Jaroslav Kořán, pražský primátor 1990–1991.

** Nyní Náměstí Kinských.

sochou básníka, u nás se chodí mazlit pod tank! Dokonce pod slavný tank: kdysi se mu totiž dostalo té cti, že na něj někdo namaloval bílou barvou číslo 23 a červenou barvou pěticípou hvězdu. Co na tom, že do Prahy nevjel první, ale bůhvíkolikátý? Co na tom, že se o něm šušká, že je anglický a ne sovětský? A že se mu říkávalo familiárně Dancing Mathilda? Jednou byl uznán posvátným, jednou na něj padl los tanku-osvoboditele, a basta. Však je o něj podle toho taky pečováno – nátěry jsou pravidelně obnovovány, parčík, sic nevelký, avšak úhledný je pečlivě udržovaný. Kdeco prejská, hroutí se a opadává, ne tak naše Matylida. Ač žádná mladice, je pořád jako ze škatulky. Rádost pohledět!

/1990/

ES A ZET KRÁTCE PO ROZVODU

S: Tak má dušička pokoj! Konečně jsi zchrábla skoro všechn náš majetek. Všechno bohatství po rodičích!

Z: Správně je shrábla, uklidni se, to ti přece zůstalo. A mohl by sis ušetřit ty nejapné invektivy. Dobře víš, že o rozdělení majetku rozhodoval soud lingvistů. Mně to bylo úplně fuk.

S: Tsss! Soud! Spolek senilních starochů sluje soud? Slintali, sotva spatřili sukni! A když ti to bylo, drahá, tak úplně fuk, pročs mi nenechala alespoň předložky s genitivem? Dřel jsem se tam jak kuň neděli co neděli, zatímco ty ses jen opalovala.

Z: Bzzz! Já že se jen opalovala? To je vrchol. Ty závistivej, zhrzenej zuřivče, ty zahořklej, zavilej zhýralče, zavři zobák, než tě zas ztrhá záchvat!

S: Zázrak! V zornicích zlost a zášť, zubiska jak brána pekelná! A v kubisticky pichlavé křivce jejího moderně vychrtlého těla ani stopa po hebké ženské něze a potřebě sexu!

Z: Zvrhlíku!

S: Staropanenská sůvo!

Z: Zpropadenej zabeďněče!

S: Sufražetko! Satorie! Semetrikolo!

Z: Tak my jsme dostali zálusk na druhý páď? On nám sedmý není dost? My nemáme nikdy dost, že?

S: Co kdyby ses snažila být výjimečně jednou objektivní? Obětoval jsem tomu svá nejlepší léta a podívej se, jak to teď vypadá. Vždyť je to hrůza dávat si klobouk z hlavy, boty z nohou a šálu z krku! Tedy pardon, madam, nerad bych urazil, avšak já osobně bych šálu v krku mít nechtěl, to namoutě není mý gusto. A v hlavě nosím – na rozdíl od vás – něco jiného než klobouky.

Z: Jenže, láske, neříká se přece dávat, nýbrž sundavat, snímat či smekat klobouk z hlavy. A každý bez problémů pochopí, že onen pohyb z povrchu dolů je v příslušných slovesech už implicitně obsažen, takže k jeho vyjádření, tě, velevážený S, není třeba. (Po chvíli) Ale, ale, nač hned zoufat? Což ti toho zbylo málo? Sobce, suchara a staromilce ti přece nikdo nebere. Ani možnost diskuse.

S: Dokonce! K čemu je mi asi diskuse, když jsem přišel o filozofii i o poezii? Mohu diskutovat leda o kursech a resortech, taková nuda šedá! A pak, vždyť nemám verze, tak jakápak diskuse?

Z: To už je tvoje věc, s kým budeš diskutovat a o čem, mě vynech.

S: (Hořce.) Najednou. (Náhle se křečovitě rozesměje.) Hele, nechceš si zažádat, aby ti v té filozofii dovolili nosit na hlavě háček? (Pokrytecky se rozněžňuje.) To by ti ohromně

slušelo. S háčkem na hlavě budeš v té roli věrnější, přesvědčivější, prostě taková svá! (Pohlédne na Z a zpozoruje, že vůbec nebyl pochopen – jako obvykle; pak polopatisticky, sardonickým tónem:) No, že by to pak jako znamenalo »miluju Žofii«, víš? Když už to tvým laskavým přičiněním neznamená »miluju rozum«.

Z: Aha. Tak ty nepřestaneš! Misanropa i misogyna ti nechali. A hlavně snob, ten ti taky zůstal. Snob, kterej si myslí, že je něco víc, protože trochu přičuchl k etymologii. Nejdůležitější slova ti zůstala zachována, raduj se, ó! Co bys ještě chtěl?

S: Nic. Nedělej si vrásky. Dávno jsem pochopil, že moje místo po tvém boku bylo místo druhých houslí. Tam, kde je potřeba něco smést ze světa, shodit do propasti, něco skartovat či skoncovat, tam jsem ti byl vždycky dobrý. Já holt přicházím v úvahu, jen když se něco má nechat shnít nebo někdo nechat skonat. Jak symptomatické! Moje mírumilovná, poddajná a vláčná povaha nemohla obstát vedle tvé razantní, hranaté průbojnosti. Ostatně, proč sis nevzala taky shon a svár? Mně by totiž bohatě stačil už jen smír, protože se chystám skromně skučet, skomírat a skuhrat v separaci strmé a strohé skalní sluje.

Z: Co se chystáš? Co to zas meleš?

S: Vůbec nepochybuji, že ti co nevidět přiřknou i naši garsoniéru.

Z: A ták. Celou dobu jsem čekala, co se z toho tvého trapného světobolného monologu vyklube. Tak nejen předložky

s genitivem, ještě i střechu nad hlavou mi závidíš? To je taky symptomatické. Do oné strmé a strohé a nepochybně i studené skalní sluje mám jít podle tebe já a naše nebohé dítě? Naštěstí ještě na světě existuje spravedlnost.

S: Pravda pravdoucí. (Zuřivě kýve, div si nevyvrátí hlavu.) A naše ztepilé dítě Ž, toho tvorečka s tvou ostroší a mou měkkostí, tedy naše milé Ž nezapomeň dát do gymnázia a pak na univerzitu. Ať si tam, pro mě za mě, třeba ztuduje filozofii. Já bych to beztak všechno nezvládl. A na inzerát si zežeň nějakýho zubatýho zazobance, jako jsi sama.

Z: Ty zas přeháníš. Pitvat se v maličkostech a donekonečna se litovat, to bylo vždycky tvoje, vid'? Pro své hloupé a maličerné bolestínství nejsi schopen vidět věci skutečně důležité. Ale mně už to může být jedno. Dělej, jak myslíš.*

/1988/

* Spory mezi lingvisty neutuchají a dnes se es a zet píše opět jinak.

PŘÍBĚH REDAKTORSKÝ

Muž v bílých ponožkách, který se s nonšalancí amerických filmových stars rozvalil naproti mně v křesle, kotník pravé nohy na koleně levé, si pojednou odkašlal a řekl:

„Co vlastně takový redaktor dělá?“

Zjevně šlo o řečnickou otázku, poněvadž tón, jímž byla pronesena, implikoval odpověď: nic. Zatímco spisovatel píše a tiskárna tiskne. Pamětliva zkušenosti, že s autory jeho ražení není radno zapřádat delší hovor, neboť každé slůvko navíc může být později zneužito, dala jsem mu odpověď hodnou slabikáře:

„Rediguje.“

Hned vzápětí se ukázalo, že odpovídat podle vzoru „učitel učí, slévač slévá“ není vždycky nejprozíravější:

„Co to znamená – redigovat?“

Slovo redigovat vyslovil štitivě, jako by se za ním skrývalo něco nemístného. Neztrácela jsem však trpělivost.

„Jestli máte zájem, mohu vám to ukázat na příkladě. Třeba na vašem románě.“

Rozevřela jsem tlustopis, který prve položil na můj stůl. Na titulním listě stálo:

Willy Králíček: Hra s ohněm

Všiml si, že jsem povytáhla obočí, a optal se nevraživě:

„Co je, něco se vám nezdá?“

„Ale ne, já jen, že Hru s ohněm napsala už Marie Pujmanová.“

„Vážně? Ale tohle je jiná Hra s ohněm.“

„A tak. Podívejte, pane Králíčku...“

„Klidně mi říkejte Willy.“

„Podívejte, Willy, vezměme hned první dvě věty: *V rohu místnosti sedel u stolu muž. I když byl muž v místnosti měl na hlavě do čela naražený klobouk.*

Ve druhé větě vám chybí čárka, v první háček nad e. To je samozřejmě maličkost. Mnohem důležitější je, že v češtině neopakujeme podmět dvakrát za sebou, zvláště když je tak evidentní jako tady. Také určení místa stačí zmínit jednou. Pochybný je i slovosled. Tím, že dáváte podmět na konec věty, kladete na něj důraz. Napíšete-li, že v rohu místnosti seděl muž, navozujete tím současně předpoklad, že uprostřed místnosti seděla – na rozdíl od toho – žena. Nebo dítě.

O druhé větě ani nemluvím. Zredigovalo by se to asi takto: *V rohu u stolu*, že zároveň v místnosti dá rozum, v přírodě rohy nebývají, navíc je místnost potvrzena v následující větě, nebo *U stolu v rohu*, jedná-li se třeba o restauraci, takže je tam těch stolů víc a vy máte na mysli ten v rohu, *seděl muž. Ačkoli byl v místnosti, měl na hlavě klobouk.* Možná jste chtěl zdůraznit, že ho měl naražený do čela, pak třeba takhle:

I když (ačkoli, třebaže, přestože, jakkoli) byl v místnosti, měl hluboko do čela naražený klobouk, případně měl klobouk hluboko naražený do čela. Psát, že ho měl naražený do čela na hlavě, je nesmysl. Kde jinde než na hlavě je čelo?“

Chytlo mě to.

„Samozřejmě že situace, kterou těmi prvními dvěma větami navozujete, by se dala vyjádřit také mnoha dalšími způsoby:

Muž sedící v rohu u stolu si ponechal na hlavě klobouk.

Místnost byla téměř prázdná. Jen u rohového stolu seděl muž v klobouku, hluboko naraženém do čela.

Ten muž seděl u stolu v rohu. Na hlavě měl klobouk.

V koutě seděl nějaký blázen s kloboukem na hlavě.

V rohu zšeřelé místnosti seděl muž. Byl sám, a v klobouku, který si proti všem zvyklostem ponechal na hlavě a který zakrýval skoro polovinu jeho tváře, vypadal záhadně. (Působil podivně. Budil zdání tajemnosti. Vyhlížel nevyzpytatelně, zlověstně, záhadně.) A tak dál. Záleží na tom, oč vám jde. Jestli vám o něco jde.“

„A jak poznáte, která možnost je ta pravá?“

„No vidíte, začínáte se do toho vpravovat. To je velice správná otázka. Jako první by si ji ovšem měl položit autor. Neptá-li se autor, která možnost je ta pravá, musí se pak ptát redaktor. Lépe řečeno musí jako věstec z koule hádat ze souvislosti, ze stylu, z charakteru dialogů, musí zvážit, co bylo před tím a co je za tím a jaký to dohromady dává smysl.“

Rozloučili jsme se po dvou hodinách jako dobří přátelé. Div jsme si neskočili pro lahev. Na dopise, kterým jsem za týden panu Králíčkovi oznamovala, že jeho rukopis nelze vydat, jsem si proto dala zvlášť záležet. Nebyl to dopis, jaký se píše grafo-manům a jaký by jeho rukopis zasluhoval, nýbrž dopis, jaký se píše přátelům, kteří se neurazí, protože pochopí rozumnost a oprávněnost uvedených důvodů.

Když pan Králíček dva dny nato vtrhl do redakce provázen neznámým zápasníkem polotěžké váhy, který se zešíroka rozkročil na prahu, nejspíš aby vykryl i tu nejmenší únikovou skulinku, zhořkla mi káva na patře a takřka současně mě zamrzely tři věci: že zrovna pošta v posledních dnech musí tak dobře fungovat, že jsem se dobrých třicet let s nikým neprala a že jsem nešla s ostatními na oběd. Dobře ti tak, říkala jsem

si. Ted' to máš.

Willy však zklamal mé očekávání: nepokynul nedbalým gestem palermského granda svému nohsledovi, aby mě zastřelil, uškrtil nebo aspoň spráskal, přestože k tomu měl tak vynikající příležitost. Chvilí okouněl, pak si mě přeměřil od hlavy k patě, načež procedil skrze zuby:

„Co s tím ted' podle vás mám dělat?“

Hodit to do kamen, chtělo se mi říct, to je nejlepší hra s ohněm, jakou znám. Včas jsem se ovládla:

„To opravdu nevím.“

Willy zarputile dýmal z cigarety, zíral střídavě na květináč s odkvétajícím muškátem a na mne, a chrastil v kapse svazkem klíčů. Zdálky to mohlo budit dojem, že čeká na autobus. Pak zničehonic, jak na nějaký domluvený a zvnějšku nepostřehnutelný vojenský povel, udělali oba návštěvníci čelem vzad a práskli za sebou dveřmi. Nechali pistole na chodbě nebo v autě a jdou si pro ně. Nestačila jsem to domyslet. Dveře se znovu bez zaklepaní rozlétly – a vešla Marie s patnácti deky gothajského salámu a krajícem chleba. Budiž velebena, prózo života, lebedila jsem si žmoulajíc salám s okoralým chlebem v puse. Jenže kdoví? Třeba jim svým příchodem všechno překazila a přijdou jindy. Nebo že by pan Králíček uznal, že by pochopil, že by...?

Ode dne, kdy mě ti dobří muži tak nakvap opustili, nepřestávám litovat, že jsem se s nimi radši nepustila do křížku. Noc co noc nás totiž doma budí telefon. Tak mezi jednou a čtvrtou. Když zvednu sluchátko, nikdo se neprohlásí, ale já na něj nazdařbůh mluvívám:

„Pane Králíčku, pro všechno na světě, mějte uznání! Nechte nás aspoň dva tři dny vyspat. Vždyť už sám musíte být nevyspalý. Koukněte, poradím vám za to zbrusu novou variantu: *Onen*

muž seděl v nejzazším koutě místnosti. Patrně chtěl zůstat nepoznán, když si vybral stůl stranou ostatních, dokonce ani klobouk neodložil, aby mu nebylo vidět do tváře. Dobré, ne? Willy, neblázněte! Tak jinak: Ten všivěj chlap nevěděl nic lepšího než dřepnout si k rohovému stolu a narazit si hučku do čela...“

Nic. Žádná odezva. I když zapojuji kolo fantazie na ty nejvyšší obrátky, jakých je lidská mysl uprostřed noci schopná, je to marné. O příštím úsvitu telefon drnčí nanovo. Králíček mi stále dává znát, že to není ono. A tak i přes den z pilnosti vymýšlím varianty, pečlivě si je zapisuji, abych to pak v rozespalosti nepopletla, a dávám si je na noční stolek vedle budíku.

/asi 1992/



V rohu stáhl, i seděl v něm. V koutě seděl něj. Byl sám, a v klobouku měl ruku do těla. (Působí jeho tváře, Patřte, jak se přehrává na hlavě aistnosti.)

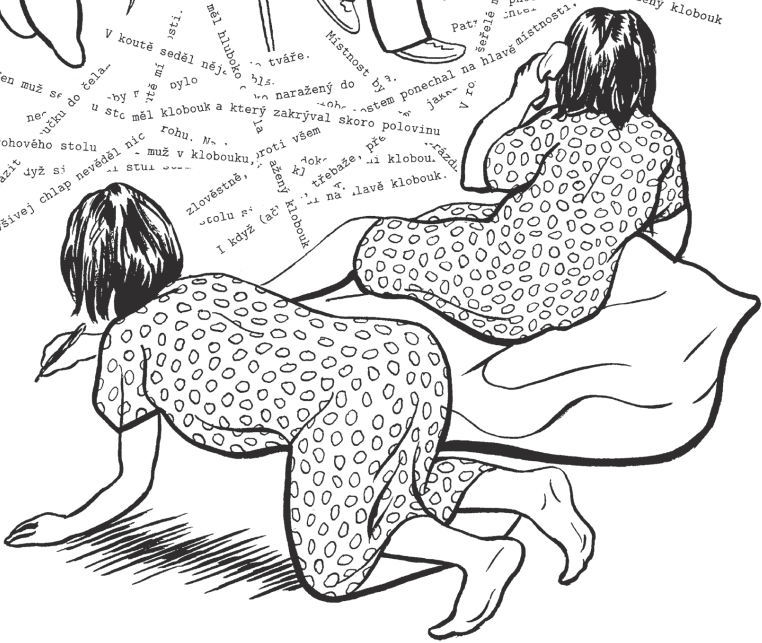
I když muž naraženosti, muž byl naražen. V rohu stáhl, i seděl v něm. V koutě seděl něj. Byl sám, a v klobouku měl ruku do těla. (Působí jeho tváře, Patřte, jak se přehrává na hlavě aistnosti.)

Místnost byla naražená do rohu. V rohu stáhl, i seděl v něm. V koutě seděl něj. Byl sám, a v klobouku měl ruku do těla. (Působí jeho tváře, Patřte, jak se přehrává na hlavě aistnosti.)

Jen u rohového stolu a naražit když se muž v klobouku, proti všem Zlověstně, stolu a I když (ať) klobouk.

Ten muž se ukecal do těla. Ten všivěj chlap nevěděl nic a naražit když se muž v klobouku, proti všem Zlověstně, stolu a I když (ať) klobouk.

Ten muž se ukecal do těla. Ten všivěj chlap nevěděl nic a naražit když se muž v klobouku, proti všem Zlověstně, stolu a I když (ať) klobouk.



SLOVO OTCEM MYŠLENKY

Některé pranostiky mají jen dobovou platnost, postupně vyčichnou nebo zajdou. Jiné – podobny dobrému vínu – se časem nepoškozují a neztrácejí svou aktuálnost, neboť v sobě mají onu jasnozřivou prostotu věky tesané pravdivosti, která je platná obecně a stále.

Slovo otcem myšlenky. Všimněme si toho důmyslného, jakkoli na první pohled zdánlivě zaměnitelného pořadí. Někdo si řekne: inu, co bylo dřív, slepice, nebo vejce? Slovo, nebo myšlenka? Klidně by se to přece mohlo otočit a říct – myšlenka matkou slova. Avšak v tomto obratu nic přehazovat nejde: zná-li někdo jazyk, napadají ho v tom jazyce věty, a napadají-li ho věty, dostávají se mu myšlenky, neboť jazyk je inspirativní také sám o sobě, má sám o sobě tvořivé schopnosti.

Mám-li pár sukovitých, lehce již práchnivějících prkýnek, stluču z nich nanejvýš krmítko pro ptáky, které se klátí a vrže ve větrných poryvech, takže z něj ptáci spíš uděšeně prchají, než aby se k němu lačně sletovali. Mám-li však k dispozici tisíce cihel, mohu vystavět palác; přičemž netvrdím, že stavební materiál je toho zárukou, připusťme ale, že je toho nezbytnou podmínkou...

Když jsem pracovala v redakci současné prózy, udivovala mne ne shovívavost, ale postup, s jakým byla posuzována nově se rodící prozaická dílka: autor si zvolil závažné téma

(chmurné dětství v rozvrácené rodině, osamělost starých lidí, pohnuté životy svobodných matek, rozvodovost, úplatkářství, rozkrádání národního majetku, egoismus, alkoholismus a další zhouby či metly), jen... jazyková stránka pokulhává. Nebo: současní autoři se snaží ve svých dílech zachytit problémy všech věkových a profesních vrstev obyvatelstva (všemi vrstvami se patrně mínila široká paleta občanů od kojenců po starce nad hrobem a od metařů po doktory věd), škoda jen, že... řídká obecná čeština, chudý slovník, nedbale odvedená jazyková stránka rukopisu, pravopis atd. Nicméně to bylo řečeno mírumilovně a jaksi na okraj, vždyť přece autorům v zásadě držíme palec, když se tak kurážně pouštějí do ožehavých společenských témat.

Jako by samotná volba tématu, byť sebezávažnějšího, opravňovala text k tomu, aby se nazýval literaturou. Jako by téma bylo nejdůležitějším, popřípadě jediným kvalitativním postulátem uměleckého literárního textu.

To je ale samozřejmě nesmysl.

Jazyk není vnější stránkou literárního díla, pouhým stavebním materiálem sloužícím k vyjádření nějakých témat. Je naopak jednou z nejnvtřnějších a hluboce významových složek díla. Proto jej nelze hodnotit zvláště, jako by podstata spočívala je n o m na tematickém základu.

Dochází pochopitelně i k opačným případům. Význam jazyka, zejména hovorového, je někdy předřazován významu syžetu. Podnícena sledováním televizních seriálů si řada lidí myslí, že literárně zpracovat nějaký příběh je hračka, vždyť stačí vyprávět jej běžnou obecnou češtinou se všemi slangovými výrazy, bodrými úslovími, šťavnatými přirovnáními, jadrnými germanismy a rádoby vtipnými novotvary, jež tvoří jakýsi folklórní kolorit mluveného jazyka. Že to nestačí, že se přitom

kamsi vytratí umělecké zobrazení, myšlenková hloubka, smysl autorského sdělení, ba i prostá snaha o ně, že je navíc příběh vlastně pořád stejný, jenom se jednou odehrává v ocelárně a podruhé v divadle, to si už málokdo připustí.

Vůbec nejsem proti užívání obecné češtiny v literatuře, zvláště pokud opravdu vede k prohloubení uměleckého účinu. Když se však autor snaží napodobit pouliční žargon, velebíme ho mnohdy už jenom za to, neboť se mu podařilo plasticky a psychologicky věrně prokreslit dialogy. Jenže co s tím? Je snad literatura telefon nebo magnetofon, aby jen věrně přenášela nebo zachycovala dialogy?

Pokud autor dokáže zvládnout děj tak, aby byl pravděpodobný, vystavět dialogy tak, aby byly přesvědčivé, a prokreslit protagonisty tak, aby byli jako živí, býváme nakloněni tomu, promíjet mu všechno ostatní. Především pak kvalitě jazyka a používaných výrazových prostředků, tzn. nejvlastnější složku literárního díla, tu, která literatuře propůjčuje její specifický charakter mezi ostatními druhy umění. Je to, jako bychom hudebního skladatele chválili za to, že si zvolil symfonii, tóninu F dur a tříčtvrtový rytmus, a nehleděli na to, jakými tóny a hudebními motivy daný útvar naplní, neřkuli na to, zda se výsledek jeho práce dá poslouchat.

Člověk dnes přestal hloubat nad věcmi, které ho obklopují a které předurčují jeho životní styl. Běžně užívá televize, aniž chápe princip přenosu obrazu a zvuku, používá počítač, aniž se snaží proniknout do záhad mikroelektroniky. Jinými slovy civilizační rozvoj se pro něj stal nepřehledným. Probíhá mimo dimenzi prosté lidské existence, vedle ní, ba do určité míry nezávisle na jejích duchovních a etických zdrojích.

A právě v těchto souvislostech je důležité uchování a rozvíjení všech prostředků sebeurčení, všech jistot a opor, které

nám pomáhají nalézt smysl života a své místo ve světě. Mezi tyto naše opory jazyk nesporně patří. Jenže lhostejnost vyplývající z toho, že je pro nás nemožné nebo velmi obtížné proniknout k podstatě všech věcí a jevů, porozumět jim, vyvolává ve zpětné vazbě i pohodlnost, nedbalost a lhostejnost vůči mateřskému jazyku, tedy tomu, co dobře zvládnout lze.

Dovolím si nyní uvést několik »literárních poklesků«, na které jsem při práci narazila. Anonymních, protože mi nejde o kritiku jednotlivých autorů, ale o postižení určitého – podle mne dosti neblahého – trendu zacházet s jazykem libovolně. Trendu, jenž se projevuje jak u začínajících, tak u zkušenějších současných prozaiků:

*Obrůstala měkkou srstí lásky / fotoblesk ukusoval z bytu část
po části / po kvartále se vypravil do kráteru starostí sám / místo srdce
měla ohořelý papír / pohledy do krajiny odjedly kus času / vyplázla
na něj jazyk až po kořen / vysedávat u holiče je pro mne fata morgána
/ přitočila se ke stolu a chrčivým vychlastaným hlasem žebroula
a nabízela za to své špinavé tělo...*

Každý, kdo se pokusil něco dobře napsat, byť šlo o pouhý dopis příteli, to zná: najednou se zarazíme v tvůrčím zápalu a hledíme vyhmátnout případnější, příhodnější, trefnější, pádnější, výstižnější, přesnější či přiléhavější slovo, které by obratněji vyjádřilo naši myšlenku. A co se někdy nestane: nalezené slovo, ba mnohdy i slovo, které jen tak maní potkáme cestou, uvede na jinou stopu, vyvolá podnětnou představu, přinese nečekanou invenci, zrodí novou myšlenku. Natolik zajímavou, natolik lepší té původní, že kvůli ní stojí zato rozvrátit celý odstavec, rozmetat celou stranu a uhníst ji v jiný tvar. (V rámci všeobecně panující tendence k unifikaci způsobu vyjadřování – dosud jsem nepochopila, proč si naše časopisy s méně frekventovanými slovy nechtějí nic začínat

– vám posléze to skvostné slovo bude vyškrtáno a věta řádně zploštěna do beztvaré šedi; nicméně zaslouženou radost ze znovunalezeného slova to už nezkalí.)

Jedním slovem můžeme dodat celé větě ráz, říz, spád, směr. Vždyť slovo je komické i trudné, štavnaté i mdlé, čilé i malátné, oblažující i zničující, chudokrevné a zchřadlé, i naléhavé, horoucí a jiskrné, podmanivé i všední, hebké i skřípavě drsné, vlahé, hřejivé i mrazivé... Má barvu, má zvuk, má rytmus. Má smysl, obsah a význam! Je tedy i potenciálním nositelem myšlenky!

Shodou okolností jsem si nedávno všimla v několika různých prózách toho, jak autoři popisují vedro. Těmi autory byli Gabriel García Márquez, Bruno Schulz, Jean Giono, Jan Werich a začínající autor, který dosud nepublikoval.

Garcíovo vedro na sebe vzalo podobu jakéhosi groteskního surreálu. Schulzovo vedro byl měkký reliéf dávného snu, nostalgická reminiscence maloměstského odpoledne, zmámeného nasládlými dužinami a zmrtvělého žhoucimi závaný rozprahlého léta. Gionovo vedro byl vyhřezlý živel, apokalypsa posledního soudu, barokně ornamentovaný a přitom živoucí obraz zrudně rozchlípené přírody. Werichovo vedro připomínalo orosenou sklenici piva v stinném koutě zahradní restaurace, bylo pokojné a rozšafné, uvádějící člověka s nádechem laskavého humoru do tupé, leč přechodné a vědoucí nemohoucnosti.

Vedro začínajícího autora byl výňatek z meteorologické zprávy. Nikoli však proto, že by danou atmosféru nemohl zachytit aspoň o trochu lépe, že by na to vůbec neměl, nýbrž proto, že se ani nenamáhal o to usilovat, pracovat na tom, věnovat pozornost jazyku a trpělivěji vybírat z jeho možností.

Rozhodně jsem se nechtěla vracet ke starým teoriím

o rozdělení priorit mezi jazykem a námětem v literatuře. Moje obhajoba a moje vyznání směřovaly pouze k povznesení slova, resp. jazyka, z podřadné role, v níž se dnes zhusta ocitá, nejen v literatuře, ale na každém kroku, k upozornění na skutečnosti, které všichni dobře známe, leč nezřídka na ně pozapomínáme.

/1987/

BUĎME ELITOU!

Zklamání z Tigrida.* Čtu a slyším to, explicitně i implicitně vyjadřované, a žasnu: je možné, aby tolik vzdělaných lidí věřilo na mesiáše kultury? Asi ano. Vždyť jak jinak by mohli být zklamáni, kdyby si byli nepředstavovali, že jeden člověk dokáže spasit českou kulturu. A to hned ve dvojím smyslu: společenském a ekonomickém. Kultura má být na žebříčku společenských hodnot povznesena na adekvátní příčli a zároveň finančně zajištěna státními prostředky. Oba tyto úkoly má mávnutím kouzelného proutku zajistit „mesiáš“ Tigrid. Vlastně měl. Měl na to přece už dost času...

Ministr je vysoký úředník státní správy, který by měl být vybaven nejen schopností orientace v daném resortu, ale především nadhledu, tedy schopností vidět resortní problémy v širších společenských souvislostech. Krom toho by to měla být vzdělaná a reprezentativní osobnost. Tyto podmínky podle mne Pavel Tigrid splňuje.

Míra zklamání závisí zpravidla na tom, nakolik reálná očekávání jí předcházela. Zklamán současným vývojem a stavem kultury musí být každý, kdo očekával, že po pádu komunistického režimu nastanou kultuře zlaté časy, neboť bude svobodná. Představa svobodné kultury však byla natolik

* Pavel Tigrid byl ministrem kultury v letech 1994–1996.

nedostupným ideálem, že nezahrnovala praktické problémy spojené s financováním.

Nemohu říct, že jsem spokojena, nejsem však zklamána. Z předrevolučních front na knihy jsem totiž nevyvozovala, že jsme kulturnější národ než Němci nebo Američané, nýbrž to, že jde o sociologicky nepřírozený jev způsobený nepřirozeným politickým režimem. Nabitá periferní divadélka pro mne neznamenal výjimečný zájem obyvatelstva o divadlo a známku jeho odporu vůči masové televizní kultuře, ale potřebu setkání ve společné úzkosti.

Ne ve společném názoru, jak kdekdo předpokládal. To právě bylo velmi matoucí: za komunismu v českých zemích neexistovaly názory, jen dva protilehlé póly. Dvě území, ohraničená tak zřetelnými mantinely, že je ani slepý nemohl přehlédnout. Uvnitř příslušného území se příliš nerozlišovalo.

Rozlišování začalo až po roce 1989. Do té doby pod tíhou základního společného problému, jímž byl totalitární režim, se všechno ostatní, jakkoli závažné to objektivně bylo, jevílo jako pseudoprobém. Přesvědčený eurokomunista žijící v emigraci a masarykovsky laděný demokrat žijící doma se domnívali, že jsou přáteli. Byli však pouze partnery v boji proti společnému zlu. Léta, která od roku 1989 prožíváme, byla nám padesáti- až osmdesátiletým mimo jiné vymezena i k tomu, abychom pochopili, že šlo o partnerství účelové a dočasné. (Ne vždy a ne pro každého je to příjemné, ale myslím, že je to pravdivé.)

Nedávno jsem měla čest účastnit se debaty lidí jsoucích přes knižní kulturu s panem ministrem Tigridem, který, jak se mi zdálo, je sezval z důvodu své přirozené svědomitosti – aby si udělal obraz o jejich problémech a o tom, k čemu by jim coby ministr mohl být platný. Očekávala jsem, že se na něj obrátí s otázkou autorského zákona nebo jej vyzvou, aby se ve vládě

začal zasazovat o možnost odpisů z daní pro mecenáše kultury. Místo toho se dověděl, že distributoři knih nefungují, že se zdražil papír, že mezi knihkupci na venkově je třeba besedami, autogramiádami a dalšími metodami šířit osvětu, neboť kniha se k nim jinak těžko dostane. Pak se ještě dověděl, že některé překlady české poezie do světových jazyků jsou natolik nekvalitní, že se českým autorům (za těch pár korun, které jim to vynesou) nevyplatí o zahraniční vydání stát.

Docela by mne zajímalo, jaké poznání si z toho pan ministr odnesl. Zvláště když jistě cestou do práce a z práce občas zahlédne knihkupectví kvalitními knihami doslova nacpaná. Mně ta debata pomohla rozluštit a pojmenovat si mnoho věcí čtených a slyšených i jinde, jinak, v jiných souvislostech. V projevech, článcích, besedách. O násilí v televizi, o klesající morálce, o potřebnosti kultury atd. Aníž to bezprostředně souvisí se zmíněnou debatou a s tím, co její účastníci konkrétně vyřkli, uvědomila jsem si, že se mi poslední dobou děje divná a pohříchu nepřijemná věc: slyším v nějaké rozpravě dva protichůdné názory a nesouhlasím ani s jedním z nich. Například morálka: jedni (konkrétně sám pan premiér Klaus v televizní besedě Netopýr) tvrdí, že nejlepší režim je takový, který na individuální morálku neklade žádné nároky (a to přesto, že hovoří o demokracii, která není ničím jiným než dodržováním domluvených pravidel, a proto na charakter jednotlivce klade naopak nároky nejvyšší), druzí by byli nejradši, kdyby morálka měla direktivní charakter, nejlépe pak takový, který by sami určovali, který by vyplýval z toho, jak oni morálku během svých životních cest pochopili.

Jen zdánlivě takhle vzpomínka (náležející již spíše historikům, neboť karty byly dávno rozehrány) nesouvisí se zmíněným morálním totalitarismem kulturních publicistů a s jejich



nárky na postoj ministra kultury k otázkám příslušejícím do jeho resortu. Jde totiž o projev stejného buditelského syndromu, který nás pronásleduje již víc než sto let a který se zdaleka netýká pouze bývalých komunistů nebo disidentů, ale je obecně rozšířený a hluboko zakořeněný. (Jeho manicheistická autoritativnost pak někdy připomíná postoj osmnáctiletých, kteří také nahlízejí většinu hodnot černobíle, přičemž bílou, to jest pravdu, mají vždy oni. I osmnáctiletí se domnívají, že právo je na jejich straně, povinnosti na straně rodičů. Že odteď jsou svobodní, ergo budou si dělat, co budou chtít, tatínek že to zaplatí, jelikož odpovědnost mu byla laskavě ponechána.)

Protagonisté kulturního života – myslím ty, kteří kážou v médiích a na veřejných setkáních – si neuvědomují, že jejich nároky a představy jsou často nereálné už z toho důvodu, že nedávají smysl: Požadují-li, aby někdo finančně saturoval realizaci mých kulturních projektů, musím předpokládat, že mi do toho bude chtít mluvit, že bude mít právo kontrolovat, jak jsem s jeho penězi naložila, že se ocitám v postavení „čí chleba jíš, toho píseň zpívej“. A požadují-li to (nebo očekávám-li to) od ministerstva kultury, volám vlastně po direktivní formě řízení kultury. Jenže já chci zároveň zůstat nezávislá, chci svobodně tvořit, ba co víc, chci to být já, kdo bude tou direktivou, kdo bude ostatním určovat měřítko kulturních a etických hodnot, protože jsem přece lepší než ostatní.

Většina tradičních hodnot byla během komunismu záměrně postavena na hlavu. Pečlivě a důmyslně, výběrem literárních děl povolených školními osnovami počínajíc a degračací takových povolání, jako je služka nebo úředník, končíc. Ve svém díle zkázy nezapomněli přece na nic, dokonce ani na součásti oděvu – kdo už si mohl vzít klobouk místo šátku

nebo čepice? Mohu se mýlit, ale myslím, že postavit to všechno zpátky na nohy ještě pěknou řádku let potrvá a že to neurýchlíme, budeme-li venkovským knihkupcům vnucovat Kafku nebo Joycea, jestliže jejich zákazníci i oni sami dávají přednost akčním filmům nebo detektivkám.

Přestaňme se však zabývat vnějšími charakteristikami české kulturní sebereflexe a pokusme se objevit, proč je, jaká je. Proč se ani ve svobodném státě nedokážeme hnout z pozice čítankových moralit a proč neustále trpíme obrozencko-osvětářským puzením někoho předělávat, napravovat a kulturně povznášet. Tomuto specificky českému syndromu předcházela dlouhý historický vývoj, svoji dnešní podobu pak získal v 19. století.

Již od časů sbírek na Zlatou kapličku jsme uvyklí nahlížet kulturu jen coby múzický výkon, coby „uměnu“, zatímco ona ve skutečnosti zahrnuje daleko širší společenské souvislosti, vědou či politikou počínajíc a obecnou sociální mobilitou končíc. Se zcela zpozdilou rigiditou vnímáme kulturu, jako by vůbec nesouvisela s civilizací, jako by netvořila, ba dokonce ani nebyla součástí přirozeného prostředí pestrého životního prostoru, ale čímsi jiným, vyšším, nedostižným a především navýsost ušlechtilým, s čím jsou věci jako politika nebo podnikání, ale i třeba technický vynález (natož peníze) naprosto neslučitelné.

V tomto vyčleňování kultury z ostatního života, v této nemožnosti obsáhnout její celistvost, porozumět jí jakožto příznaku a zároveň podmínce veškerého lidského bytí, v tomto věčně ustaraném hodnocení, co je a není kulturní, je zakleta úzkost plebejců. Ostatně není divu, že je v nás cosi plebejského (dokonce si v tom potouchle libujeme, jako by šlo o osudové spříznění hodné obdivu), stačí jen zběžně se

ohlédnout po minulosti: za třicetileté války byla vyhubena česká šlechta. Obrození zařídili němečtí intelektuálové. Masarykovská demokracie nebyla postavena na anglickém, nýbrž na americkém modelu, tzn. nepočítala s aristokracií, s elitou, ba neuznávala ji. Celý tento vývoj pak dovršili komunisté, kteří neuznávali ani inteligenci.

Dnešní postavení duchovní elity národa není lepší než před revolucí, má jen jiné předznamenání: za komunismu bylo její nevýhodou to, že vynikala nad dav, dnes je její nevýhodou to, že nemá peníze. Výsledkem potom bylo a je, že se jí v obecném povědomí nedostává úcty, která by jí podle pravidel obvyklých v civilizovaném světě měla náležet.

Úctu si ovšem nelze vynucovat. Jeden z problémů slova elita tkví v tom, že je musí vyslovit někdo jiný. Člověk sám nemůže říct „já patřím k elitě“, nechce-li vypadat jako idiot. Jakkoli se ale nehodí, aby to zveřejňoval, má povinnost to o sobě vědět. A podle tohoto vědomí i jednat. (Velmi noblesní mi například připadá žít a pracovat jako člověk elity a neočekávat, že se na to někdy přijde.)

Máme u nás však i další, mnohem hlubinnější problémy s elitou, jak shora naznačeno. Především se div nestydíme o elitě vůbec hovořit, natož se za ni osobně považovat, neboť, ó hrůzo!, byli jsme vychováni k husitskému ideálu rovnosti a bratrství a nedej Bůh, aby některý nešťastník vynikal nad sousedem. Nebo – když už své zapšklé stydlínství nakrásně potlačíme – k ní počítáme pouze reprezentanty oné krasodušné, z ostatního života vytržené kultury.

Avšak k národní elitě patří i špičkoví podnikatelé a bankéři, vědci, diplomaté, urbanisté, lékaři a vynálezci, cestovatelé a dobří politici, nejenom umělci či humanitně orientovaní intelektuálové.

Nuže proč být na jednu stranu falešně skromní a na druhou

zpupní a namyšlení, až běda? Elita není totéž co Armáda spásy. Být elitou (či rodinným stříbrem, jak říká profesor Ivan Vyskočil) neznamená pořád všechny formovat k nějakému obrazu, ošklíbat se nad masovou kulturou, vyvyšovat se nad ostatní jen proto, že mají jiný literární vkus nebo se pohybují v oboru, který se nezdá dost nóbl, neznamená to věčně se pohoršovat nad jejich kulturní úrovní a tak jim indoktrinovat, že jsou méněcenní, ale naslouchat jim, dovídat se od nich, neboť k poslání elity patří společenské jevy zasvěceně reflektovat, ne jimi apriorně pohrdat. (A být elitou by nemělo znamenat ani odvolávky na nějakou živnost z dřívějšíka, ať už emigrantskou, disidentskou, válečnou nebo jinou.)

Jinak řečeno domnívám se, že úkolem elity je tvořivá práce, a ne žlučovitě karatelství. Karatelství není cesta, která prospěje kvalitě kulturního milieu, ani která přesvědčí současné politické představitele, že kultura není jen zábava, šlehačka navrch, okrajová záležitost k využití volného času. A že péče, kterou jí věnují, představuje dlouhodobou a vpravdě významnou investici do kvality všech sfér společenského života.

/1995/